

MULTIINTELLIGENTSUS

Interpersonaalne intelligentsus on võime mõista teisi inimesi ja tegutseda koos nendega. Selleks on vaja suuta „kõndida kaaslaste mokassiinides“ – mõista, kuidas tema näeb maailma ja iseennast, mis teda paneb tegutsema või käega lööma ning osata kohandada ka oma käitumist vastavalt sellele. Selles vallas andekas inimene suudab märgata õrnu muutusi teiste inimeste meeleoludes, käitumises ja kavatsustes ning oskab neile kohaselt reageerida: arvestada teiste inimeste arvamuste, tunnete, ootuste ja soovidega, neid mõjutada ning teha koostööd. Interpersonaalselt intelligentsust on nimetatud ka sotsiaalseks andekuseks ja see viitab isikutevahelistele suhetele, mida interpersonaalselt intelligentne inimene oskab luua, hoida ja vajadusel lõpetada.

Hästiarenenud interpersonaalse intelligentsusega inimene oskab:

- luua, kujundada ja säilitada mitmekesiseid suhteid teiste inimestega
- teiste emotsioone märgata ja kindlaks määrata
- kuulata, mõista ja sobival reageerida teiste inimeste arvamustele
- töötada väikestes gruppides ja meeskondades
- näha probleeme erinevatest vaatenurkadest
- mõjutada inimesi.

Vähese interpersonaalse intelligentsusega lastel jääb vajaka oskusest tunda end teiste lastega koos pingevabalt ja mugavalt. Nad kipuvad teistest enam kasutama ebaausaid võtteid. Sotsiaalse kõrvalejätuse tagajärjed muutuvad eriti nähtavaks täiskasvanuna, vanuse lisandudes on ka järjest raskem omandada uusi käitumismustreid ja hoiakuid. Interpersonaalne intelligentsus on paljudes ametites hädavajalik (arstid, nõustajad, õpetajad, koolitajad, diplomaadid, teenindajad, müügiagendid jpt). Oskuslikku „suhete korraldamist“ on tarvis selleks, et hästi toime tulla lapsevanema ja abikaasa rollis. Seda andekust vajavad poliitilised ja religioossed liidrid ning üsna enesestmõistetavalt kõik juhid.

Intrapersonaalne intelligentsus on inimese võime olla teadlik oma mina erinevatest sisemistest tahkudest: tunnetest, emotsionaalsetest reageeringutest, mõtlemisprotsessidest ning vaimsete reaalsuste tajumisest. See on ka suutlikkus kogeda tervikut, ühtsust iseendas ja enda ümber, saavutada kõrgemaid teadlikkuse tasandeid, tajuda tuleviku külgetõmbejõudu, unistada ja teostada seatud eesmärgid. Intrapersonaalne intelligentsus on seotud eneserefleksioonivõimega ja võimaldab inimestel end näha kõrgaltvaatajana ning vahel nimetatakse seda ka sissevaatavaks intelligentsuseks. Nagu interpersonaalne intelligentsus, nii vajab ka intrapersonaalne kõiki teisi intelligentsustüüpe, et end väljendada ja on samas ka teiste teadmiskiiside kokkuviija ja sünteesija.

Kõrge intrapersonaalse intelligentsusega õpilane:

- on iseseisev
- tajub adekvaatselt oma tugevusi ja arenguruumi
- saab üksi mängides või õppides hästi hakkama
- tal on mingi huvi või hobi, millest ta teistele eriti ei räägi
- oskab ennast juhtida, suunata, motiveerida
- oskab oma tundeid täpselt väljendada
- on võimeline õppima oma vigadest või õnnestumistest

- peab endast lugu.

Jagamise ajal saavad õpilased sageli väga palju teada oma kaaslaste ja iseenda kohta. Nad hakkavad märkama sarnasusi ja erinevusi iseenda ja teiste mõttemaailmas. Neil hakkab kujunema enesekindlus oma mõtete ja arvamuste väljendamisel. Õpilasi tuleks julgustada ka mõeldut kirja panema – ka siis, kui õpilased pole päris kindlad, mida kirjutada. Kirjutamise asemel võib ka joonistada, skeemi koostada või luuletada.

Lingvistiline intelligentsus on seotud tundlikkusega sõnade tähenduse, järjestuse, ühildumise, nende häälikulise koostise ja rütmi suhtes, samuti nende võime suhtes muuta meeleolu, veenda või edastada informatsiooni.

Esimene valdkond, milles lingvistiline intelligentsus „tegutseb“, ongi semantika, see on tähendusega seotud valdkond keeles. Lingvistilise intelligentsuse semantilises alas võime näha tundlikkust sõnade tähenduse suhtes, mille abil inimene mõistab õhkõrnu varjundeid erinevuses, kas „tint loksutati maha tahtlikult, meelega või sihilikult“.

Teine ala, kus lingvistiline intelligentsus ilmneb, on süntaks, reeglid sõnade järjestamise ja ühildumise kohta. Lingvistiliselt võimekas inimene on intuiivselt tundlik sõnade omavahelise seostamise suhtes, tal on võime järgida grammatikareegleid ning teatud juhtudel neid eirata. Poet suudab sõnadega mängelda nii, et reeglite ignoreerimine toob kaasa nauditava kunstilise elamuse.

Lingvistiline intelligentsus avaldub ka fonoloogia vallas, mis on seotud häälikute ja nendevaheliste muusikaliste vastasmõjude tajumise ja kasutamisega. See on häälikute, rütmide ja sõnade meetrumi tundlik tajumine - võime, mis teeb ka võõrkeelse luule kõrvale nauditavaks.

Viimane valdkond on seotud keele kasutamisega e keele pragmaatilise aspektiga. Tundlikkus keele erinevate funktsioonide suhtes lubab kasutada seda kord veenmiseks, siis ergutamiseks või hoopis ärritamiseks, edastada selle abil informatsiooni või lihtsalt midagi paluda.

Hästiarenenud lingvistilise intelligentsusega õpilases võib leida nii mõnegi järgnevatest omadustest:

- kirjutab paremini kui enamik eakaaslasti
- tal on oma vanuse kohta hea sõnavara
- jutustab jutte või räägib anekdoote ja nalju
- tal on hea mälu sõnade, terminite ja nimede suhtes (inimesed, kohad, taimed, loomad, tänavad jm)
- armastab lugeda
- naudib sõnamänge
- armastab kuulata räägitavat (jutustused, raadiokommentaariid)
- suhtleb teistega aktiivselt peamiselt verbaalsel teel

Muusikalis-rütmiline intelligentsus on see, mis inimesel ühena esimestest arenema hakkab. Muusikalis-rütmiline intelligentsus on võime ära tunda, ette kujutada ja tekitada muusikalisi elemente ning mõista erinevaid muusikalise eneseväljenduse vorme. Hõlmab tegelemist kogu helide ja vibratsioonide maailmaga, mis inimest ümbritseb ning mis on tekitatud kas naturaalsel viisil (kõikvõimalikud loodushääled) või inimese enese poolt loodud keskkonna,

masinate, muusikainstrumentide ja tema enese häälepaelte poolt.

Rahustav muusika võib klassiruumis luua soodsa pinnase aruteluks, refleksiooniks ja lihtsalt lõõgastumiseks. Muusikat võib kasutada õpilaste tervitamisega klassi sisenemisel ja ka tähelepanu otseseks suunamiseks ülesandele.

Hästi arenenud **kehalis-kinesteetilise intelligentsusega** inimene:

- õpib tehes ning tegutsedes
- naudib avastamist puudutuse, liigutuse, käsitlemise ja igasuguse füüsilise kogemise abil
- on osav nii peen- kui jämemotoorikas
- on hea koordineeritud, liigutustaju, tasakaalu ja ajastamisoskustega
- mäletab paremini seda, mis on tehtud, kui seda, mida on kuulnud-nähtud
- vajab sageli liikumispause
- on loov oma füüsilises liikumises ja kehalistes väljendustes

Lapsed, kellel domineerib kehalis-kinesteetiline intelligentsus, on tihti silmapaistvad mõnel spordialal. Kui muidu võivad vanemad neid üsna püsimatuteks pidada, siis nimetatud aladel paremate saavutusteni jõudmise nimel on nad valmis harjutamisele pühendama palju aega ja tahtejõudu.

Ka koolis on kehalis-kinesteetilise intelligentsusega õpilased haaratud eelkõige katsetest, harjutustest ja muudest tegevustest, mis on seotud füüsilise osavuse mängupanekuga. Kui nad peavad kaua aega ühe koha peal istuma, muutuvad nad rahutuks ja võivad hakata teisi häirima oma nihelemise, trummeldamise või patsutamise teel. Nad võivad olla ületamatult andekad teiste inimeste miimika ja žestide jälgimisel. Need lapsed "vaatavad" kõiki asju esmalt kätega ning armastavad kõike lahti võtta ja kokku panna. Tavaliselt on nad osavad igat sorti meisterdamises-nikerdamises ja suudavad käsitööainetes pikalt keskenduda. Ka katsete tegemisel ja igasuguste demonratsioonide puhul on nad alati heameelega õpetajat aitamas. Nad naudivad puudutuselamust ja selle abil õppimist-töötamist. Õpilastel on vaja kogeda, kuidas on õppida ja teada kehaga ning seda ka klassiruumis, kus üldiselt soovitatakse kehad jätta "ukse taha".

Loogilis-matemaatiline intelligentsus

Matemaatilise intelligentsusega inimesed on probleemide lahendajad, kes konstrueerivad lahendusi mitteverbaalselt. Nad naudivad järjestamist, loogilisust ja korrastatust ning suudavad hõlpsasti tajuda seoseid ja mustreid ümbritsevas maailmas.

Hästi arenenud loogilis-matemaatilise intelligentsusega inimene:

- on varakult tuttav selliste mõistetega nagu aeg, ruum, hulk, arv, põhjus ja tagajärg
- mõistab ja on võimeline manipuleerima abstraktsete sümbolitega, mis esindavad konkreetseid objekte ja mõisteid
- püstatab hüpoteese ja kontrollib neid, kogub andmeid, formuleerib mudeleid, mõtleb välja vastuargumente
- on võimeline „matemaatiliselt mõtlema“
- püüab leida korda ja harmooniat oma vahetust keskkonnast

Ruumiline intelligentsus

Ruumilise intelligentsusega inimesed on kujundite loojad ja taasloojad. Neil on lihtne kujutada ette objekte kolmemõõtmelises ruumis ning rännata oma kujutlustes läbi ruumi ja aja.

Hästi arenenud ruumilise intelligentsusega inimesed:

- õpivad meelsasti nägemise, vaatlemise ja kujutlemise abil
- on kergesti võimelised mõeldavat visualiseerima
- interpreteerivad ja koostavad graafikuid, kaarte ja teisi visuaalseid vahendeid
- on võimelised konstrueerima või välja mõtlema kolmemõõtmelisi objekte ning kujutlema nende pinnalaotust
- on head orienteerujad

Looduslik-loomulikku intelligentsust (*naturalist intelligence*) on eesti keeles nimetatud ka loodusuurijalikuks ja naturalistlikuks intelligentsuseks. Selle intelligentsuse kuningriigiks on loodusmaailma elu oma täiuses, selle mõistmine, hindamine ja nautimine. Paljud hästiarenenud loodusliku intelligentsusega inimesed tunnevad end looduse keskel „nagu kodus“. Nad armastavad loomulikkust ja naturaalselt keskkonda. Neile on omane looduses väljendunud arhetüübiliste mustrite äratundmine ning nende abil mõtlemine ja õppimine. Loodusliku intelligentsuse esindajateks on inimesed, kellel on suur tundlikkus neid ümbritseva keskkonna loomulike rütmide suhtes ja kelle jaoks on neil rütmidel tähendus – need on põllumehed, kalamehed, jahimehed ... Loodusliku intelligentsusega inimestel on võime analüüsida ökoloogilisi olukordi ja andmeid (nt keskkonnakaitsjad, metsavahid); õppida elavatest asjadest ja töötada looduslikes keskkondades (nt zooloogid, botaanikud, veterinaarid, loomatalitajad). Lisaks tuntud loodusteadlastele kohtab hästiarenenud looduslik-loomuliku intelligentsusega inimesi palju ka kirjanike, luuletajate, kunstnike hulgas.

Hästiarenenud loodusliku intelligentsusega inimene:

- on häälestunud looduslikule keskkonnale ning tundlik selles ilmneva harmoonia või ebakõlade suhtes
- tunneb end erinevates looduslikes keskkondades mugavalt
- on võimeline seostama ja liigitama looduslikke objekte
- märkab tervikmustreid ja seoseid nii liikide sees kui ka nende vahel
- on tähelepanelik keskkonna, muutuste ja aja seoste osas
- näitab üles teadlikkust ning hoolt inimese ja keskkonna vahelistes suhetes

Looduslik-loomuliku intelligentsuse äratamisel on ka kaugeleulatavam mõju: kui õpetajad püüavad järjepidevalt tekitada erksust ja tähelepanelikkust looduse ja vahetu keskkonna suhtes, siis aitab see kaasa inimesele loomuomase, kuid tänapäeval järjest enam kängujäänud võime – imestamis- ja aukartustunde väljakujunemisele ning võimaldab seeläbi luua ka õpilastes klassi- ja koolikeskkonna eest hoolitsevat hoiakut. Loodusliku intelligentsuse äratamiseks sobivad igat liiki meelelised „kohtumised“ loodusmaailmaga: taimede, loomade, anorgaanilise maailma, ilmastikutingimuste, veekogude, metsade, pinnavormide ja muu taolisega. Meeltetajude haaramiseks ja teravdamiseks on kõige parem vabas looduses viibimine. Kui aga ei ole võimalik minna välja, siis on tähtis tuua loodus tuppa – loodusmaailma osakeste toomisega klassi või, kui see pole võimalik, siis

kas või video vahendusel. Lisaks meelte igakülgsel aktiveerimisele ja ärksuse saavutamisele suunatud meetoditele on tähtis keskenduda ka sellest intelligentsusest teadlikumaks saamisele. Siin võiks harjutada selliseid tegevusi nagu kuulamine, vaatlemine, kirjeldamine, sorteerimine, demonstreerimine jmt. Sobivad ka valmid, looduslood ja muistendid.